

Uvod: Odrast¹

Abstract

Introduction: Degrowth

The global climate, the welfare state and the social ties which used to form the foundation of human relations, are now all subjugated to the imperative of growth. This is the provocative message from Giacomo D'Alisa, Federico Demaria, and Giorgos Kallis in the book *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. The authors argue that the existing model of development has not provided an answer to the growth of inequality and unemployment and that it is harmful to the only environment we have. They further state that it is incapable of eradicating poverty, and most importantly, it does not make us happier. According to them, growth is uneconomical, unjust and environmentally unsustainable. The term "degrowth" describes social dynamics, actors, alliances and processes which co-create an environment that enables a peaceful transition to a system that would tackle the drawbacks of growth. Degrowth finds its inspiration in various theoretical schools, concepts of democracy, justice, the meaning of life and well-being, ecology, criticism of development, non-violence, open border positions, feminism, and so forth. It also promotes and advocates for discussions on the state and content of public services by including and redefining the common/communal good.

Keywords: degrowth, political ecology, ecological economics, critique of growth, capitalism, autonomy, conviviality, reproductive care economy, commons

Giorgos Kallis is an environmental scientist working on ecological economics and political ecology. He works as an ICREA (Catalan Institution for Research and Advanced Studies) research professor at the Autonomous University of Barcelona (UAB). He is part of the Barcelona-based group Research & Degrowth.

Federico Demaria is an economist working on ecological economics, political ecology and waste policy. He is part of the Barcelona-based group Research & Degrowth.

Giacomo D'Alisa is a political-ecological economist with interdisciplinary skills: capable of handling complex political theory alongside quantitative models of societal and ecological metabolism. He is a post-doc researcher at the Centre for Social Studies at the University of Coimbra, and is a part of the Barcelona-based group Research & Degrowth.

Povzetek

Globalno podnebje, država blaginje in družbene vezi, ki so bile leta temelj človeških odnosov, so postale podrejene imperativu rasti. To je provokativno sporočilo Giacoma D'Alise, Federica Demarie in Giorgosa Kallisa v knjigi *Odrast: Besednjak za novo dobo*. Avtorji trdijo, da obstoječi razvojni model ni ponudil odgovora na rast neenakosti in brezposelnosti ter da škoduje edinemu okolju, ki ga imamo na voljo; da ne more izbrisati revščine, in, najpomembnejše, da nas ne dela srečnejše. Rast je ne-ekonomična in nepravična, okoljsko netrajnostna in je ne bo nikoli dovolj, še pravijo. Termin odrast

---

¹ Prispevek je prevod uvoda v delo *Odrast: Besednjak za novo dobo*, ki bo predvidoma v letu 2018 v slovenščini izšlo pri založbi Studia Humanitatis v Ljubljani. Knjiga je prvotno izšla v angleščini pri založbi Routledge leta 2015 in nosi naslov *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Prevedena je bila že v več kot deset jezikov. Studii Humanitatis in avtorjem se zahvaljujemo za dovoljenje za objavo.

označuje družbeno dinamiko, akterje, zaveznitva in procese, ki soustvarjajo okolje, ki bi omogočilo mirno tranzicijo v sistem, ki obravnava slabosti rasti. Navdih črpa iz različnih teoretskih šol, konceptov demokracije, pravičnosti, pomena življenja in dobrega počutja, ekologije, kritike razvoja, nenasilja, pozicije odprtih meja, feminizma ipd. Prav tako spodbuja in zagovarja stališče, da potrebujemo razpravo o položaju in vsebini javnih storitev, v katerega moramo vključiti skupno oz. skupnostno.

Ključne besede: odrast, politična ekologija, kritika rasti, kapitalizem, avtonomija, konvivialnost, reproduktivna skrbstvena ekonomija, skupnostna dobrina.

Giorgos Kallis je okoljski znanstvenik, ki se ukvarja z okoljsko ekonomijo in politično ekologijo. Dela kot raziskovalni profesor na Katalonski instituciji za raziskave in napredne študije (ICREA) Avtonomne univerze v Barceloni. Je tudi del barcelonske skupine Research & Degrowth, ki raziskuje idejo odrasti.

Federico Demaria je ekonomist, ki dela na področju okoljske ekonomije, politične ekologije in politike ravnanja z odpadki. Je tudi del barcelonske skupine Research & Degrowth, ki raziskuje idejo odrasti.

Giacomo D'Alisa je politični okoljski ekonomist z interdisciplinarnimi spretnostmi: obvlada tako kompleksno politično teorijo kot kvantitativne modele družbenega in ekološkega metabolizma. Trenutno je postdoktorski raziskovalec na Univerzi v Coimbri in tudi del barcelonske skupine Research & Degrowth.

Razvoj odrasti

Termin *décroissance* (francoski izraz za odrast) je leta 1972 prvič uporabil francoski intelektualec André Gorz. Zastavil je vprašanje, ki je še danes osrednja točka razprave o odrasti: »Ali je Zemljino ravnotežje, za katero je nujen pogoj odsotnost rasti – ali celo odrast – materialne proizvodnje, združljivo s preživetjem kapitalističnega sistema?« (Gorz, 1972: iv) Izraz »odrast« so nato v svojem odzivu na poročilo *Meje rasti* (Meadows in dr., 1972) uporabili tudi drugi frankofonski avtorji. Tako je na primer filozof André Amar leta 1973 v izdaji *Les objecteurs de croissance* revije *NEF Cahiers* pisal o temi *La croissance et le problème moral*.

Nekaj let pozneje je André Gorz v svoji knjigi *Ekologija in svoboda* izrecno zagovarjal odrast:

[S]amo en ekonomist, Nicholas Georgescu-Roegen, je imel dovolj zdravega razuma, da je opozoril, da bo tudi ob ničelni rasti nadaljnja poraba omejenih virov neizogibno vodila v njihovo popolno izčrpanje. Smisel ni omejevati čedalje večje porabe, temveč porabiti čedalje manj – to je edini način za ohranitev razpoložljivih zalog za prihodnje generacije. Za to gre pri ekološkem realizmu. /.../ Radikalni posamezniki, ki nočejo obravnavati vprašanja enakosti brez rasti, samo dokazujejo, da zanje »socializem« ni nič drugega kot nadaljevanje kapitalizma z drugimi sredstvi – razširitev vrednot, načina življenja in družbenih vzorcev srednjega razreda. /.../ Danes se pomanjkanje realizma ne kaže v zagovarjanju večje blaginje prek odrasti² in v zavračanju prevladujočega načina življenja. Pomanjkanje realizma predstavlja ideja, da lahko gospodarska rast še naprej pripomore k povečevanju blaginje ljudi in da je to sploh še fizično mogoče. (Gorz, 1980[1977]: 13)

---

² V izvirnem prevodu besedila *Ekologija in svoboda* (1977) v angleščino leta 1980 je bil za prevod izraza *décroissance* uporabljen zavajajoč izraz »inverzija rasti« (*inversion of growth*). Tukaj ga nadomeščamo z izrazom »odrast«.

Gorz je bil predhodnik politične ekologije. Zanj je bila ekologija ključni del radikalne politične transformacije. Nicholas Georgescu-Roegen, ki je navdihnil Gorza, je bil intelektualni pionir ekološke ekonomije in bioekonomije. Leta 1971 je objavil svoje najpomembnejše delo, *Entropy Law and the Economic Process*. Leta 1979 sta Jacques Grinevald in Ivo Rens, profesorja na Univerzi v Ženevi, uredila njegovo zbirko člankov z naslovom *Demain la décroissance* (pri čemer, zanimivo, takrat nista vedela, da je izraz uporabil že Gorz). Grinevald je naslov knjige izbral z Georgescu-Roegenom, pri čemer je kot *décroissance* prevedel angleški izraz *descent* (»sestop«, »spust«, v tem kontekstu tudi »upad«, op. prev.) iz njegovega prispevka *Minimalni bioekonomski program*³ (Grinevald, 1974).

S koncem naftne krize in prihodom neoliberalizma v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja se je interes za omejitve rasti in odrast zmanjšal, čeprav je v 90. letih razprava o tem na novo zaživela na francosko govorečih območjih. Leta 1993 je Michel Bernard, okoljski in mirovni aktivist iz Lyona, stopil v stik z Grinevaldom in ga povabil, naj za njegovo revijo *Silence* napiše prispevek na temo Georgescu-Roegenova, bioekonomije in biosfere. V članku je izrecno omenjena odrast. Pozneje, leta 2001, sta Bruno Clémentin in Vincent Cheynet, ki sta bila prav tako iz Lyona, Cheynet pa je bil tudi nekdanji oglaševalec in skupaj z Randallom Ghentom ustanovitelj revije *Casseurs de pub* (francoskega ekvivalenta kanadskega *Adbustersa*), prvič uporabila izraz »trajnostna odrast«. Izraz sta registrirala kot intelektualno lastnino, da bi zaznamovala datum njegovega nastanka, ter v šali posvarila pred njegovo prihodnjo zlorabo ali konvencionalizacijo. Javna razprava o odrasti se je v Franciji začela leta 2002 s posebno izdajo revije *Silence*, ki sta jo v čast Georgescu-Roegenu uredila prav Clémentin in Cheynet. Izdaja je bila prodana v pet tisoč izvodih in dvakrat ponatisnjena. Verjetno je bil to začetek današnjega gibanja odrasti.

V prvi fazi razprave o odrasti v 70. letih je bil poudarek na omejenosti virov. V drugi fazi, ki se je začela leta 2001, je bilo glavno gibalno razprave kritika hegemonске ideje »trajnostnega razvoja«. Za ekonomskega antropologa Sergeja Latouchea je bil trajnostni razvoj oksimoron, o čemer je pisal v članku *A bas le développement durable! Vive la décroissance conviviale!* Leta 2002 je na sedežu organizacije UNESCO v Parizu potekala konferenca z naslovom *Défaire le développement, refaire le monde*, ki se je je udeležilo osemsto ljudi. Konferenca je zaznamovala začetek zavezništva med lyonskimi okoljskimi aktivisti, kot so bili Bernard, Clémentin in Cheynet, in postrazvojno akademsko skupnostjo, ki ji je pripadal Latouche. Leta 2002 je bil v Lyonu ustanovljen Inštitut za ekonomske in družbene študije o trajnostni odrasti; naslednjega leta so tam organizirali prvo mednarodno srečanje o trajnostni odrasti. Na dogodku se je zbralo več kot tristo udeležencev iz Francije, Švice in Italije. Med govorniki so bili tudi nekateri od poznejših najplodovitejših avtorjev na področju odrasti, med drugimi Sergej Latouche, Mauro Bonaiuti, Paul Ariès, Jacques

---

³ V delu *L'économiste Georgescu-Roegen: intégrer l'économie dans la problématique énergétique et écologique* (op. ur.).

Grinevald, François Schneider in Pierre Rabhi. Istega leta so Bernard, Clémentin in Cheynet uredili knjigo *Objectif décroissance*, ki je bila prodana v osem tisoč izvodih in trikrat ponatisnjena, prevedena pa je bila tudi v italijanščino, španščino in katalonščino.

Décroissance kot aktivistično gibanje se je razcvetelo v Lyonu v prvih letih tega tisočletja kot posledica protestov za mesta brez avtomobilov, pobud za skupne obroke na ulicah in prehranske zadruge ter kampanj proti oglaševanju. Pozneje se je izraz razširil tudi zunaj meja Francije in postal slogan, ki so ga uporabljali okoljski in alterglobalistični aktivisti v Italiji leta 2004 (kot *decrescita*) ter v Kataloniji in Španiji leta 2006 (kot *decreixement* oziroma *decrecimiento*). Leta 2004 je odrast s konferencami, neposrednimi akcijami in projekti, kot je bila revija *La Décroissance*, *le journal de la joie de vivre*, ki se danes prodaja v trideset tisoč izvodih mesečno, pridobila širšo prepoznavnost. Istega leta se je raziskovalec in aktivist François Schneider odpravil na medijsko dobro obdelano enoletno popotovanje na oslu, da bi po Franciji razširil koncept odrasti. Leta 2007 je z Denisom Bayonom in pozneje s Fabricom Flipom v Franciji ustanovil akademsko skupino *Research & Degrowth* in pripomogel k organizaciji vrste mednarodnih konferenc. Prva med njimi je bila organizirana v Parizu leta 2008, druga pa dve leti pozneje v Barceloni. Na pariški konferenci je bil prvič »uradno« uporabljen angleški izraz *degrowth*, kar je zaznamovalo nastanek mednarodne raziskovalne skupnosti. Ko se je gibanju z organizacijo druge konference pridružila skupina z barcelonskega Inštituta za okoljske znanosti in tehnologijo (ICTA), se je raziskovalna skupnost odrasti razširila prek svojih izvirnih »oporišč« v Franciji in Italiji. Inštitut ICTA je omogočil povezovanje z akademsko skupnostjo ekoloških ekonomistov, pa tudi z latinskoamerškimi mrežami na področjih politične ekologije in okoljske pravičnosti. Po uspehu pariške in barcelonske konference so bile organizirane še konference v Montrealu (2011), Benetkah (2012) in Leipzigu (2014), s čimer se je ideja odrasti razširila med skupine in aktiviste v Flandriji, Švici, Grčiji, Mehiki, Braziliji, Portoriku, Kanadi, Bolgariji, Romuniji, na Finskem, Poljskem, Portugalskem, Norveškem, Danskem, Češkem in drugod.

Po letu 2008 se je angleški izraz začel pojavljati v akademskih publikacijah – na to temo je bilo v recenziranih publikacijah objavljenih več kot sto člankov in vsaj sedem posebnih izdaj (Kallis in dr., 2010; Cattaneo in dr., 2012; Saed, 2012; Kallis in dr., 2012; Sekulova in dr., 2013; Whitehead, 2013; Kosoy, 2013). O odrasti se učijo študenti na univerzah po vsem svetu, vključno s prestižnimi šolami, kot je pariška *Science Po*. Termin so uporabljali in zlorabljali francoski in italijanski politiki, o njem pa so pisali tudi številni priznani časopisi, kot npr. *Le Monde*, *Le Monde Diplomatique*, *El País*, *The Guardian*, *The Wall Street Journal* in *Financial Times*.

Ampak kaj točno odrast pomeni?

Odrast danes

Odrast pomeni predvsem kritiko rasti. Poziva k dekolonizaciji javne razprave od idioma ekonomizma ter k odpravi ekonomske rasti kot družbenega cilja. Poleg tega označuje tudi zeleno smer – takšno, kjer bodo družbe porabljale manj naravnih virov in se bodo organizirale in živele drugače kot danes. Glavne značilnosti takšne družbe bi lahko označili z izrazi, kot so »deljenje«, »preprostost«, »konvivialnost«, »skrbstvo« in »skupna dobrina«.

Največkrat je odrast povezana s prepričanjem, da je lahko manj bolje. Ekološki ekonomisti odrast definirajo kot pravično zmanjševanje obsega proizvodnje in porabe, ki bo zmanjšalo pretok energije in surovin v družbah (Schneider in dr., 2010). Vendar pa se tukaj osredinjamo na *drugačno* in ne samo na *manj*. Odrast označuje družbo z manjšim metabolizmom, a, kar je še pomembnejše, družbo z metabolizmom, ki ima drugačno strukturo in služi novim namenom. Odrast ne poziva k temu, da bi počeli manj enakih stvari kot doslej. Cilj ni narediti slona manjšega, temveč ga spremeniti v polža. V družbi odrasti naj bi bilo vse drugače: drugačne naj bi bile dejavnosti, oblike in uporaba energije, odnosi, vloge spolov, časovna razporeditev dela in prostega časa, odnosi z nečloveškim okoljem.

Odrast ponuja okvir za povezavo raznolikih idej, konceptov in predlogov (Demaria in dr., 2013). Vendar pa v tem okviru obstaja nekaj gravitacijskih središč (Slika 1). Eno teh je kritika rasti. Drugo je kritika kapitalizma, družbenega sistema, ki potrebuje in ohranja rast. Druga dva pomembna tokova v literaturi odrasti sta, prvič, kritika BDP, in drugič, kritika komodifikacije, procesa preoblikovanja družbenih proizvodov ter družbenoekoloških storitev in odnosov v blago z denarno vrednostjo. Vendar pa odrast ni omejena le na kritiko: s konstruktivne strani se njen imaginarij osredinja na reproduktivno skrbstveno ekonomijo in na povrnitev starih – in ustvarjanje novih – skupnostnih dobrin. Skrb za skupno je sestavni del novih oblik bivanja in proizvodnje, npr. ekoloških skupnosti in zadrug, ki so lahko deležne podpore novih javnih politik, kot so delitev dela ali temeljni in maksimalni prihodek, torej ukrepi, s katerimi je mogoče sprostiti čas, porabljen za plačano delo, ter ga nameniti neplačanim skupnostnim in skrbstvenim dejavnostim.

Odrast ni sopomenka za negativno rast BDP. Kljub temu pa bo zmanjšanje BDP, kot ga trenutno merimo, verjetna posledica ukrepov, ki se spodbujajo v imenu odrasti. Zelena, skrbstvena in skupnostna ekonomija bo ljudem zelo verjetno omogočila kakovostno življenje, malo verjetno pa je, da bo spodbudila rast BDP za dva ali tri odstotke na leto. Zagovorniki odrasti se sprašujejo, kako lahko neizogibno in zaželeno zmanjšanje BDP postane družbeno vzdržno glede na to, da v kapitalizmu gospodarstva težijo bodisi k rasti ali pa k propadu.

Slika 1: Ključni pojmi odrasti (velikost pisave posameznega pojma odraža pogostnost pojavljanja tega pojma v knjigi *Odrast: Besednjak za novo dobo*)

Večina ljudi rast še vedno povezuje z izboljšanjem ali blaginjo. Zato se nekateri progresivni intelektualci ne strinjajo z uporabo besede »odrast« in pravijo, da za poimenovanje zelenih sprememb ni primerno uporabljati »negativne besede«. Vendar pa je cilj uporabe negacije za pozitiven projekt prav dekolonizacija imaginarija, v katerem prevladuje enosmerna prihodnost, ki je sestavljena izključno iz rasti. Cilj izraza »odrast« je prav prekinitve avtomatske povezave med rastjo in nečim boljšim. Zagovorniki odrasti trdijo, da se je treba za začetek razprave o drugačni prihodnosti zoperstaviti nesporni zaželenosti rasti v ustaljenem pomenu besede (Latouche, 2009). Odrast je namerno subverziven izraz.

Seveda bodo v prihodnosti nekatera področja, kot so izobraževanje, zdravstvena oskrba ali obnovljivi viri energije, uspevala, medtem ko se bodo druga, npr. umazana industrija in finančni sektor, skrčila. Skupni rezultat teh procesov bo odrast. Poleg tega namesto izrazov »rast« ali »razvoj« za opis zdravstva ali izobraževanja raje uporabljamo izraze, kot je »uspevanje«. Sprememba, ki si jo želimo, je namreč kvalitativna, kot na primer uspeva umetnost, in ne kvantitativna, kot je to na primer pri rasti industrijske proizvodnje.

Tudi če bi izraz »razvoj« očistili vse njegove težke zgodovinske konotacije ali ga oplešali s pridevniki, kot so »uravnotežen«, »lokalen« ali »trajnosten«, gre za problematičen pojem, saj implicira gibanje proti vnaprej določenemu cilju. Zarodek se »razvija« v odraslo osebo, ki se potem postara in umre. Vodilo sodobnih liberalnih družb pa je zanihanje vsakršnega ultimativnega kolektivnega cilja, pa tudi zanihanje vsega drugega razen vzpenjanja. Razvoj tako postaja samoreferenčen: gre za razvoj zaradi razvoja samega, odvijanje vnaprej določene, neizpodbitne puščice napredka, ki ji ni videti konca (Castoriadis, 1985).

Pogosta kritika ideje odrasti je, da jo je mogoče uporabiti le pri visoko razvitih gospodarstvih globalnega severa. Revnejše države globalnega juga morajo še

vedno rasti, da bi zadostile svoje osnovne potrebe. Dejansko pa bo odrast na severu sprostila ekološki prostor za rast na jugu. Revščina na jugu je namreč posledica izkoriščanja naravnih in človeških virov po nizkih cenah s strani severa. Odrast na severu bo zmanjšala potrebo po naravnih virih in industrijskih proizvodih ter znižala njihove cene, s tem pa te dobrine naredila dostopnejše za globalni jug. Vendar pa si sever za odrast ne bi smel prizadevati zato, da bi jugu omogočil, da gre po isti poti, temveč predvsem zato, da sprostí *konceptualni* prostor, da bodo lahko tamkajšnje države našle svoje lastne poti do tega, kar bodo opredelile kot kakovostno življenje. Na jugu obstaja obilje alternativnih pogledov na svet in političnih projektov, kot so *buen vivir* v Latinski Ameriki (ali *Sumak Kawsay* v Ekvadorju), *ubuntu* v Južni Afriki ali gandijevske ekonomije trajnosti v Indiji. Tovrstne vizije izražajo alternative razvoju, alternativne poti družbenoekonomskega sistema. Pogosto zahtevajo globalno okoljsko pravičnost. Uspejo lahko le tako, da se umakne imaginarij rasti v severnih državah, ki so ta imaginarij spodbujale, če že ne kar vsilile preostanku sveta.

Panorama odrasti

V nadaljevanju bomo (staro in novo) literaturo o odrasti razdelili v pet tematskih sklopov: meje in omejitve odrasti; odrast in avtonomija; odrast kot repolitizacija; odrast in kapitalizem; ter predlogi za tranzicijo k odrasti.

Meje odrasti

Temeljne teze odrasti so, da je rast neekonomična in nepravilna, da je ekološko nevdružna in da je ne bo nikoli dovolj. Še več, rast se bo verjetno kmalu ustavila, saj bo naletela na zunanje in notranje meje.

Rast je neekonomična, saj se – vsaj v razvitih gospodarstvih – škodljivo bogastvo povečuje hitreje kot koristno (Daly, 1996). Med stroške rasti lahko štejemo slabo psihološko zdravje, dolg delovni čas, prometne zastoje in onesnaženje (Mishan, 1967). Bruto domači proizvod šteje stroške, kot so gradnja zaporov ali čiščenje onesnažene reke, kot prednosti. Posledično lahko BDP še vedno narašča, a v večini razvitih gospodarstev kazalniki blaginje, kot sta indeks pravega napredka in indeks trajnostne ekonomske blaginje, stagnirajo že od 70. let naprej. Nad določeno ravno nacionalnega dohodka družbeno blaginjo izboljšuje enakost in ne rast (Wilkinson in Pickett, 2009).

Rast je nepravilna, najprej zato, ker je subvencionirana in vzdrževana z nevidnim gospodinjstvom v domačih gospodinjstvih (glej poglavje Skrbstvo v *Odrast: Besednjak za novo dobo*). Feministična ekonomija je pokazala, da je takšno delo spolno zaznamovano in da ga večino opravijo ženske. Rast je nepravilna tudi zato, ker se okorišča z neenako izmenjavo virov med centrom in periferijo, tako

med državami kot v njih. Energija in surovine, ki spodbujajo rast, se pridobivajo z mejnih območjih komodifikacije, pogosto na območjih avtohtonih skupnosti ali nerazvitih območjih, ki trpijo posledice tega izkoriščanja. Odpadki in onesnaževala pristanejo na marginaliziranih območjih, v skupnostih in soseskah nižjih razredov ali prebivalcev drugačne etnične pripadnosti ali barve kože, kot je večinska populacija (glej poglavje Okoljska pravičnost v *Odrast: Besednjak za novo dobo*). A čeprav je rast neekonomična in nepravilna, jo je mogoče vzdrževati prav zato, ker imajo od nje koristi tisti, ki imajo moč, stroški pa se preusmerjajo na marginalizirane skupine.

Komodifikacija, ki je temeljni sestavni del rasti, razjeda družbenost in običaje. Skrbstvo, gostoljubje, ljubezen, javna dolžnost, ohranjanje narave, duhovna kontemplacija – vse to so odnosi oziroma »storitve«, ki tradicionalno niso sledile logiki osebnega dobička (glej poglavje Antiutilitarizem v *Odrast: Besednjak za novo dobo*). Danes vse bolj postajajo objekti trgovanja, ki so ovrednoteni in za katere se plačuje v formalni ekonomiji bruto domačega proizvoda. Moralna ali altruistična dejanja kot motivacijo izpodrinja dobiček, rezultat tega pa je zmanjševanje družbene blaginje (Hirsch, 1976).

Nad določeno ravni rasti ne povečuje sreče. Ko so enkrat zadovoljene osnovne materialne potrebe, je dodatni prihodek namreč v čedalje večji meri namenjen statusnim dobrinam (npr. večji hiši, kot jo imajo sosede). Dostop do materialnih dobrin določa relativno, ne absolutno bogastvo. Vsakdo si želi rasti, da bi izboljšal svoj položaj, a dokler to počnejo vsi, ne napreduje nihče. Gre za igro ničelne vsote. Še huje, statusne dobrine zaradi rasti postajajo še dražje. To so družbene meje rasti: rast ne more nikoli zadovoljiti statusnega tekmovanja, lahko ga le pospeši. Rast torej ne bo nikoli proizvedla »dovolj« za vse (Skidelsky in Skidelsky, 2012).

Poleg tega je rast ekološko nevzdržna. Z nenehno rastjo na svetovni ravni bomo presegli večino ekosistemskih omejitev planeta. Ostaja močna in neposredna povezava med BDP in izpusti ogljika, ki povzročajo podnebne spremembe (Anderson in Bows, 2011). Gospodarstvo je teoretično mogoče dekarbonizirati z razvojem čistejših in učinkovitejših tehnologij ali pa s strukturnim premikom k storitvam. Vendar pa je ob dvo- do triidstotni letni rasti na svetovni ravni tako rekoč nemogoče doseči potreben obseg dekarbonizacije. Globalna intenziteta ogljika (C/\$) bi morala biti do 2050. leta 20–130-krat nižja kot danes, medtem ko se je npr. v obdobju 1980–2007 znižala samo za 23 odstotkov (Jackson, 2008). Do zdaj tako rekoč ni bilo držav, ki bi ob rasti zmanjševale absolutno količino porabe surovin ali izpustov ogljika. Kadar pa jim to le uspe, je to na račun selitve svojih umazanih industrijskih dejavnosti v države v razvoju. Do absolutnega zmanjšanja porabe energije in surovin (glej poglavje Dematerializacija v *Odrast: Besednjak za novo dobo*) težko pride s tehnološkim napredkom: bolj ko postane določeno gospodarstvo tehnološko napredno in učinkovito, več virov pri tem porablja, saj se cena teh virov znižuje (glej poglavje Jevonsov paradoks v *Odrast: Besednjak za novo dobo*). Materialno nezahtevne niso niti storitvene ekonomije. Storitve imajo

namreč visoko emergijo (utelešeno energijo). Računalniki ali splet vsebujejo veliko redkih materialov in energije, pa tudi znanja in dela, ki sta prav tako »proizvedena« z energijo in surovinami (Odum in Odum, 2001).

Mogoče je, da se rast v razvitih gospodarstvih končuje. To je lahko posledica čedalje nižjih mejnih donosov (Bonaiuti, 2014), izčrpanja tehnoloških inovacij (Gordon, 2012) ali omejitev pri ustvarjanju učinkovitega povpraševanja in možnosti za naložbe za akumulacijo kapitala po sestavljeni obrestni meri (Harvey, 2010). Rast omejujejo tudi naravni viri. Gospodarska rast zmanjšuje energetske zaloge visoke ravni (z nizko entropijo) ter jih pretvarja toploto in izpuste (z visoko entropijo). Vrhunec proizvodnje nafte, najvišje dosežene ravni pridobivanja osnovnih surovin, kot je fosfor, ter podnebne spremembe zaradi emisij ogljika morda že omejujejo rast. Nove surovine, ki zamenjujejo nafto, so prav tako omejene (kot npr. plin iz skrilavca), pogosto pa tudi bolj umazane (npr. premog ali katranski pesek) ter pospešujejo podnebne spremembe. Obnovljiva sončna ali vetrna energija je čistejša, a obnovljivi viri energije pri trenutni tehnologiji v primerjavi s fosilnimi gorivi ustvarjajo manjše energetske presežke (neto energijski donos naložb – EROI). Prehod na obnovljive vire energije bo obenem neizogibno pomenil prehod na odrast.

Iz zornega kota odrasti je trenutna gospodarska kriza posledica sistemskih omejitev rasti. Ne gre za ciklično krizo ali pomanjkljivost kreditnega sistema. Prvič, krizo v ZDA je sprožil dvig cen nafte; to je prizadelo notranjo trgovino, delavci si niso več mogli privoščiti mobilnosti iz predmestij, kar je povzročilo sodne zasege hipotek na hiše, to pa je posledično pospešilo krizo drugorazrednih hipotekarnih kreditov. Drugič, fiktivna ekonomija finančnih in osebnih posojil je rasla, ker ni bilo nobenih drugih virov rasti in nobenega drugega načina za preprečevanje zmanjševanje povpraševanja. Javni in zasebni dolg je rasel po sicer nevzdržni stopnji (Kallis in dr., 2009). Stagnaciji smo se izognili, vendar samo začasno.

Odrast in avtonomija

Dejstvo, da obstajajo meje in da se bliža konec rasti, ni nujno slabo. Za številne odrastnike pri odrasti ne gre za prilagajanje na neizogibne omejitve, ampak za zaželen cilj, ki ga je v želji po avtonomiji treba zasledovati samega po sebi. Avtonomija je bila ključna beseda za mislece, kot so Illich, Gorz in Castoriadis, je pa imela za vsakega od njih malo drugačen pomen. Illich (1973) je s tem izrazom mislil na svobodo od velikih tehnoloških infrastruktur in centraliziranih birokratskih institucij, javnih ali zasebnih, ki so jih upravljale. Za Gorza (1982) je avtonomija pomenila svobodo pred mezdnim delom. Avtonomna je sfera neplačanega dela, kjer posamezniki in kolektivi uživajo prosti čas ter proizvajajo za lastne potrebe, ne pa za denar. Na drugi strani pa je za Castoriadisa (1987) avtonomija pomenila zmožnost kolektiva, da se skupaj odloča o svoji prihodnosti, osvobojen zunanjih (»heteronomnih«) imperativov in dejstev, kot so božji zakon (religija) ali zakoni ekonomije.

Po Illichu odrastniki ne nasprotujejo fosilnim gorivom zgolj zaradi vrhunca proizvodnje nafte ali podnebnih sprememb, ampak tudi zato, ker velika poraba energije podpira kompleksne tehnološke sisteme. Za upravljanje takšnih kompleksnih sistemov so potrebni specializirani strokovnjaki in birokracija, kar neizogibno vodi v neegalitarne in nedemokratične hierarhije. Za avtonomijo pa so namesto tega potrebna t. i. konvivalna orodja, torej orodja, ki so razumljiva in obvladljiva in ki jih njihovi uporabniki lahko upravljajo. Primeri konvivalnih in avtonomnih stvari so npr. urbani vrt, kolo ali opečnata hiša, ki si jo nekdo zgradi sam. Nasprotni primeri pa so npr. polje gensko spremenjenih posevkov, odpornih na plevel, hitri vlak ali energetsko učinkovita »pametna stavba«. Odrastniki so do tovrstnih visokotehnoloških projektov ekološke modernizacije in zelene rasti kritični – ne samo zato, ker se lahko izkaže, da niso trajnostni, ampak tudi zato, ker zmanjšujejo avtonomijo. Projekti, ki spadajo v imaginarij odrasti – npr. vrtnarjenje na neizkoriščenih površinah, piratsko programiranje ali popravljavnice koles – so konvivalni, vključujejo prostovoljno delo, poleg tega pa jih neposredno upravljajo in oblikujejo udeleženci (glej poglavje Zdajtopisti v *Odrast: Besednjak za novo dobo*).

Literatura o avtonomiji raje kot *omejitve rasti* navaja *kolektivno samoomejevanje*. Omejitve oziroma samoomejevanja niso potrebna v dobro narave ali zato, da bi se izognili grozeči nevarnosti, temveč zato, ker je kakovostno življenje mogoče doseči s preprostim bivanjem – in z omejevanjem našega ekološkega odtisa na nečloveški svet, v katerem pač živimo. Poleg tega nas postavljanje meja osvobaja pred paralizno neomejene rasti. In resnično egalitarni in demokratični lahko postanejo samo sistemi z omejenim obsegom, saj lahko le te upravljajo neposredno njihovi uporabniki. Meje so torej »družbena izbira [...] zunanji imperativ iz okoljskih ali drugih vzrokov« (Schneider in dr., 2010: 513). Okoljske in družbene napake in tveganja, kot so podnebne spremembe, vrhunec proizvodnje nafte ali neekonomična rast, samo še dodatno potrjujejo nujnost kolektivnega samoomejevanja.

Ni naključje, da so za odrastnike navdih neomaltuzijanske anarhofeministke Emme Goldman, in ne sam Malthus. Emma Goldman in njene kolegice so zagovarjale zavestno omejitev razmnoževanja – ne zaradi možnosti eksplozije prebivalstva, temveč kot del boja proti kapitalističnemu izkoriščanju ženskih teles za proizvodnjo vojakov in poceni delovne sile. Gre za komaj opazno, a ključno razliko. Neomaltuzijanci so se zavestno odločili, da omejijo svoje razmnoževanje v okviru projekta družbenih in političnih sprememb. Tega niso storili iz moralnih razlogov ali ker bi bili prisiljeni to storiti. Tudi ne zato, da bi preprečili katastrofo. Šlo je za politično dejanje, za zavestno predvidevanje, kakšen svet želijo ustvariti in v njem živeti.

Odrast kot repolitizacija

Odrast je bila namerno vržena v razpravo kot »besedna bomba«, ki naj bi repolitizirala varstvo okolja ter končala s depolitizirajočim konsenzom o trajno-

stnem razvoju (Ariès, 2005). Trajnostni razvoj namreč depolitizira pristna politična nasprotja o prihodnosti, v kakršni si želimo živeti. Ekološke probleme spreminja v tehnične, obljublja rešitve brez poraženca in (nemogoči) cilj neprekinjenega razvoja brez škode za okolje. Ekološka modernizacija, ki jo obljublja trajnostni razvoj, se izogne temeljni dilemi sodobnega časa, ki je po Brunu Latourju (1996) »modernizirati ali ekologizirati«. Odrast se tukaj postavi na svojo stran. Po prepričanju odrastnikov pri ekologiziranju ne gre za uvajanje alternativnega, boljšega ali bolj zelenega razvoja. Gre za zamišljanje in izvajanje vizij, ki bodo alternativa sodobnemu razvoju.

V tem smislu odrast poziva k politizaciji znanosti in tehnologije namesto k čedalje večji tehnokratizaciji politik. Pri obravnavanju vprašanj o globalni ekonomiji ali podnebnih spremembah, kjer potekajo »vojne resnic« in kjer na stališča različnih akterjev vplivajo vrednote, je nemogoče jasno razlikovati med znanostjo in politiko. Potrebni so novi modeli demokratične produkcije znanja. T. i. postnormalna znanost predlaga razširitev znanstvene skupnosti, ki zagotavlja kakovost znanstvenih prispevkov k sprejemanju odločitev, tako da bi ta skupnost vključevala vse deležnike, vključno z laiki. Postnormalna znanost poziva k prenosu odločanja od »skupnosti strokovnjakov«, kot so znanstveni odbori in svetovalni sveti, na »strokovne skupnosti« (D'Alisa in dr., 2010).

Apolitični, tehnokratski diskurz trajnostnega razvoja je manifestacija širšega procesa depolitizacije javne razprave v liberalnih demokracijah, s katerimi je bila politika reducirana na iskanje tehnokratskih rešitev za vnaprej določene probleme, namesto da bi bila prostor resničnega antagonističnega spopada med alternativnimi vizijami. Politična ekologija to depolitizacijo pripisuje vzponu neoliberalizma in t. i. washingtonskemu konsenzu. Tadva sta suverene politične odločitve podredila potrebam nereguliranega kapitala in liberaliziranih trgov. Poznavalci odrasti se s tem strinjajo, a vzroke za depolitizacijo iščejo dlje v preteklosti. Neoliberalne reforme so bile – in so še vedno – upravičene v imenu rasti, ta pa je upravičena z vidika razvoja. Ta konsenz o razvoju, ki sega onkraj političnih delitev na levico in desnico, celo onkraj železne zavese, je zapustil sfero političnega še pred neoliberalizmom: socialistična gospodarstva so bila na koncu podobna državnemu kapitalizmu, saj so ostala ujeta v prizadevanju za rast in razvoj.

Posebna značilnost sodobnih družb, tako kapitalističnih kot socialističnih, je (institucionalizirano) vlaganje pomembnega dela družbenega presežka v nadaljnjo proizvodnjo. Posledica tega je, da so se te družbe odrekle temu, kar je bil v starejših civilizacijah najpomembnejši izraz politične suverenosti: odločanju o tem, čemu bo namenjen presežek (glej poglavje o teoriji Dépense v *Odrast: Besednjak za novo dobo*). V starejših civilizacijah je bil presežek pogosto namenjen za »potratne« izdatke, ki niso imeli posebnega namena (glej poglavje Antiutilitarizem v *Odrast: Besednjak za novo dobo*). Izdatki so bili namenjeni za gradnjo piramid in cerkev, za festivale, slavnostne kresove in potlače, ker je bilo to tisto, kar je za te civilizacije pomenilo »dobro življenje«, ne pa zato, ker bi pripomoglo k proizvodnji ali rasti.

V sodobni industrijski civilizaciji so bila takšna dejanja neracionalnega trošenja (*dépense*) komodificirana in individualizirana. V sodobnosti mora smisel življenja poiskati vsak posameznik zase. Domneva je, da ima vsak posameznik pravico v ta namen uporabiti vsa potrebna sredstva oziroma vire. Na družbeni ravni se to prevede v brezpogojno zahtevo po rasti, saj je samo tako mogoče zadostiti zahtevam vseh teh posameznikov, ki se jih ne sme omejevati. Vendar pa je medtem, ko posamezniki sami zase iščejo izmuzljivi smisel, pristna »politična« sfera, kjer je mogoča družbena konstrukcija smisla s kolektivnimi dejanji *dépense*, izpraznjena in podrejena imperativu rasti.

Odrast in kapitalizem

Kot je Eric Hobsbawm (2011: 12) zapisal prav ob koncu svoje dolge življenjske poti, »obstaja očiten konflikt med potrebo po preobratu ali vsaj nadzoru nad posledicami naše ekonomije na biosfero ter zahtevami kapitalističnega trga: maksimizacijo rasti v zasledovanju dobička«. Ta trditev temelji na dveh domnevah. Prvo smo že zagovarjali v podpoglavju o mejah odrasti: gospodarska rast neizogibno povečuje obseg proizvodnje ter negativno vpliva na biosfero (v nasprotju z argumentom zagovornikov zelene rasti ali zelenega kapitalizma, da je mogoče obenem rasti in zmanjševati vpliv na okolje). Druga domneva je, da je rast nujna sestavina kapitalizma.

V teoriji bi kapitalizem lahko preživel brez rasti. Dejansko gredo kapitalistične ekonomije neprostovoljno skozi obdobja majhne, ničelne ali celo negativne rasti. Vendar pa morajo biti takšna obdobja začasna. V kapitalizmu namreč odsotnost rasti vodi v višjo stopnjo izkoriščanja delovne sile za ohranjanje enake ravni dobička (Blauwhof, 2012; Harvey, 2010). Vendar pa takšne višje stopnje izkoriščanja ni mogoče dolgo ohranjati, ne da bi prišlo do nasilja in odgovora nanj. Odsotnost rasti torej destabilizira kapitalizem in liberalno demokracijo. Zgodovinski primer takšne destabilizacije je vzpon fašizma po svetovni gospodarski krizi v 30. letih prejšnjega stoletja ali pred tem komunizma v Rusiji – političnih projektov, ki sta težila k odpravi kapitalizma. S pomočjo rasti se je mogoče izogibati redistributivnim konfliktom ter politično ohranjati kapitalizem. Rast je nujen pogoj kapitalizma v konkretnem, in ne v abstraktnem pomenu.

Kot kaže zgodovina, je zelo malo verjetno, da bi se države s kapitalističnimi ekonomijami prostovoljno odločile, da njihove ekonomije ne bodo več rasle. Vendar pa si je v teoriji mogoče zamisliti scenarij, da bi na oblast po demokratični poti prišle politične sile, ki bi uveljavile omejitve porabe virov in socialne minimume (npr. zjamčeno delo za brezposelne) ter tako omejile kapitalizem na delovanje v okviru okoljskih in družbenih omejitev (Lawn, 2005). A za to bi bila potrebna radikalna redistribucija politične moči. Omejitve porabe, novi davki ali politike za varnost prihodkov oz. zaposlitve so v nasprotju z gospodarsko močnimi interesi, ki imajo privilegirani dostop do političnih oblasti. Po mnenju Blauwhofa (2012) bi bilo

mogoče takšne institucionalne reforme izpeljati samo z revolucijo. Ali bi bil takšen sistem s tako dramatičnimi političnimi in institucionalnimi spremembami sploh še kapitalističen? Jackson (2009) na to odgovarja, da bi bil lahko še vedno kapitalizem, vendar zelo drugačna vrsta kapitalizma; pravi, da ga ne zanimajo semantične razprave o poimenovanju sistema v uspešni prihodnosti brez rasti. A kot pravita Skidelsky in Skidelsky (2012: 6), nas konec rasti »sili v to, da si predstavljamo, kako bi lahko izgledalo življenje po kapitalizmu; ekonomski sistem, kjer ne prihaja več do akumulacije kapitala, namreč ni več kapitalizem, ne glede na to, kako ga kdo želi poimenovati«.

Pri odrasti seveda ne gre zgolj za zmanjšanje obsega proizvodnje. Gre za konceptualizacijo in konstrukcijo drugačne družbe – družbe, ki ji bo uspelo samo sebe prepričati, da ima dovolj in da ji ni treba več akumulirati. Kapitalizem je sestavljen iz institucij – zasebne lastnine, korporacije, meznega dela in osebnega kredita ter denarja, dostopnega po določeni obrestni meri –, katerih končni cilj je dinamika dobička v težnji po še več dobička («akumulacija»). Alternative – projekti in politike, ki označujejo imaginarij odrasti – so v osnovi nekapitalistične, saj zmanjšujejo pomen temeljnih kapitalističnih institucij lastnine, denarja ipd. ter jih nadomeščajo z institucijami, ki jih vodijo drugačne vrednote in logika. Odrast torej pomeni prehod onkraj kapitalizma.

Tranzicija k odrasti

Prehod na odrast ni stalna krivulja padanja, temveč prehod na konvivialne družbe, ki živijo preprosto, skupaj in z manj. Obstajajo številne predlogi glede praks in institucij, ki bi lahko pripomogle k takšnemu prehodu, ter glede procesov, ki bi jih lahko združili in omogočili, da se razcvetijo.

Ljudske ekonomske prakse

Ekološke skupnosti, spletne skupnosti (glej poglavje Digitalne skupne dobrine v *Odrast: Besednjak za novo dobo*), skupnosti »vrnitve k zemlji« oz. neoruralcev, zadruge, urbani vrtovi, lokalne valute, časovne banke, blagovna menjava, združenja za zdravstveno in otroško varstvo. V okoliščinah krize, ko konvencionalnim institucijam ni uspelo zadovoljiti osnovnih potreb prebivalcev, se je v deželah, kot so Argentina, Grčija in Katalonija, zgodil spontan razcvet novih nekapitalističnih praks in institucij (Conill in dr., 2012).

Takšne ljudske prakse imajo pet skupnih značilnosti. Prva je premik od proizvodnje za menjavo k proizvodnji za uporabo. Druga je nadomestitev meznega dela s prostovoljnimi aktivnostmi, kar pomeni dekomodifikacijo in deprofesionalizacijo dela. Tretjič, takšne prakse sledijo logiki, po kateri kroženje dobrin vsaj deloma poganja vzajemna izmenjava »daril« namesto težnje k dobičku (glej poglavje Antiutilitarizem v *Odrast: Besednjak za novo dobo*). Četrtoč, v nasprotju

s kapitalističnimi podjetji nimajo vgrajene dinamike akumuliranja in širjenja. In petič, gre za prakse, ki so rezultat »poskupnjenja« oz. ustvarjanja skupnih dobrin; povezave in razmerja med sodelujočimi imajo sami po sebi in sami zase intrinzično vrednost. Te prakse so nekapitalistične: zmanjšujejo vlogo zasebne lastnine in mezdnega dela. So nove oblike javnega dobrega.

Obstajajo tudi primeri odrasti v ožjem pomenu. Ti vsebujejo manj ogljika in imajo manjši pretok energije oz. surovin kot državni ali tržni sistemi, ki ponujajo iste storitve. Resda so lahko zaradi nižje stopnje specializacije in delitve dela manj učinkoviti na enoto proizvodnje. Alternativna mreža ekološke hrane bi tako lahko npr. potrebovala več delavcev na enoto proizvoda kot konvencionalno kmetijsko podjetje (a na drugi strani tudi manj gnojil, pesticidov in fosilnih goriv). To pa z vidika brezposelnosti ni nujno slabo. Decentralizirani združni sistemi proizvodnje vode in energije bi morda proizvedli manj vode oz. energije na enoto dela in vložnih virov. Vendar pa bi bili ravno zato, ker bi njihova neproduktivnost omejevala njihov obseg, zelo verjetno manj škodljivi za okolje (obrnjen Jevonsov paradoks): bili bi manj učinkoviti na enoto proizvodnje, a kot celota manjši.

Alternativne prakse »poskupnjenja« so vir inovacij za prenovo javnih storitev ter preprečujejo njihovo privatizacijo. Ni treba, da združni zdravstveni in šolski sistemi nadomestijo javno zdravstvo ali izobraževanje. Naraščajoče stroške javnega izobraževanja in zdravstva je mogoče zmanjšati z vključevanjem staršev v izobraževanje njihovih otrok ali z razvojem sosedskih mrež zdravnikov in pacientov, ki ponujajo preventivne zdravstvene preglede in osnovno zdravstveno pomoč. Preventivna zdravstvena oskrba, ki temelji na intimnem poznavanju pacienta, je veliko cenejša od visokotehnoloških diagnoz in zdravljenja (to je lahko rezervirano za izjemne primere). Vključevanje uporabnikov je na splošno cenejše in bolj demokratično kot drago najemanje zasebnih, profitnih ponudnikov za javne storitve. Zato odrast lahko prinese izboljšanje, ne pa poslabšanja javnih storitev.

Socialne ustanove brez rasti

Če ni rasti, se poveča brezposelnost. Zato bodo pri prehodu na odrast potrebne nove socialne ustanove za razdvojitev plačanih zaposlitev in rasti, ali z drugimi besedami, razdvojitev blaginje in plačane zaposlitve. Primer prvega je shema z jamčenega dela, po kateri bi v skrajnem primeru delodajalec postala država, s čimer bi dejansko odpravili brezposelnost. Drugi primer je predlog za brezpogojni temeljni dohodek za vse državljane, ki bi se financiral iz progresivne obdavčitve plač in dobička (medtem ko bi bilo z obdavčenjem visokih dohodkov mogoče določiti maksimalni dohodek) in davka na porabo. To bi lahko zagotovilo osnovno raven bivanja in varnosti za vse, ki nimajo dostopa do plačanega dela. Delitev dela, tj. redistribucija dela med zaposlene in brezposelne s pomočjo skrajševanja delovnega časa v plačanem sektorju je še eden od načinov za zmanjševanje brezposelnosti in redistribucijo premoženja pod pogojem, da delovni čas ni skrajšan na

račun nižjega dohodka.

Prostovoljne in konvivialne dejavnosti v avtonomni sferi se bodo širile, če bo osnovni dohodek zadovoljeval temeljne potrebe ali če bo s pomočjo delitve dela zagotovljen dodaten čas na račun plačanega dela. Z zajamčenim delom je mogoče financirati dejavnosti v avtonomni sferi, npr. storitve skrbstva in izobraževanja, delo v urbanih vrtovih, zadruga ali izdelovanje brezplačne programske opreme. Nove socialne ustanove in državljanske ekonomske prakse so torej komplementarne.

Storitve na področju skrbstva, izobrazbe, zdravstva ali obnove okolja imajo visoko družbeno vrednost in zagotavljajo pomembna delovna mesta. Takšne storitve so lahko hrbtnica nove ekonomije, ki bo uspevala brez rasti. Tovrstno gospodarstvo bo imelo manj težav z brezposelnostjo, saj bo šlo za delovno intenzivno gospodarstvo.

Denarne in kreditne institucije

Lokalne valute, časovne banke in lokalni sistemi borznega trgovanja lahko pripomorejo k zmanjšanju obsega in ponovni lokalizaciji gospodarskih dejavnosti, s čimer omejujejo obtok v skupnosti. V obdobjih kriz so se kot dopolnitve uporabljale lokalne valute, ki so ljudem, ki so sicer ostali izločeni iz tržne ekonomije, še naprej zagotavljale dostop do osnovnih storitev. Vendar pa najpomembnejše področje, pri katerem so pri prehodu na odrast potrebne spremembe, ostaja denar. Prvič zato, ker se z denarjem plačujejo davki, ki pomenijo velik del skupnega obtoka, drugič pa zato, ker lokalne valute ne morejo zadostiti zahtevam po medskupnostni in mednarodni trgovini, ki je v kompleksnih skupnostih, kot so naše, neizogibna.

Z vidika prehoda na odrast predlagamo, da država najprej od zasebnih bank znova prevzame nadzor nad ustvarjanjem novega denarja (javni denar). Zasebne banke nov denar v resnici ustvarjajo z dajanjem posojil. Medtem ko lahko zasebne banke izdajajo denar le v obliki dolga s posojili, lahko država denar za javne potrebe izdaja tudi brez dolga. Države bi lahko na primer izdale denar za financiranje temeljnega dohodka, zajamčeno delo ali subvencioniranje zadrug, storitve skrbstva, varstvo okolja ali obnovljivo energijo. Z javnim denarjem bi izboljšali javne finance, saj bi države ponovno pridobile prihodek od izdajanja bankovcev (razliko med nominalno vrednostjo in stroški proizvodnje denarja) in ker si denarja za financiranje javnih izdatkov ne bi več sposojale od zasebnih bank.

Denar, izdan kot dolg, povzroča dinamiko rasti. Dolgovi se vračajo z obrestmi, obresti pa zahtevajo rast. Ni mogoče pričakovati, da bodo gospodarstva še naprej rasla tako hitro, kot bi morala za plačilo dolga, ki se je nakopičil v preteklosti za vzdrževanje fiktivne rasti (Kallis in dr., 2009). Dolg je družbeno razmerje. Zgodovina je polna primerov družb, ki so odpisale dolgove in začele znova. Zahodne družbe so svoj materialno bogati način življenja vzdrževale tako, da so premikale obljube o plačilu dolga v prihodnost. Odpis dolga bo neizogibno povzročil padec

življenjskega standarda manjših posojilodajalcev in varčevalcev. Z vidika odrasti cilj ni ponoven zagon rasti in odplačilo dolga, ampak kako pravično razdeliti stroške odpisa dolga. Za določanje tega, kateri dolgovi so legitimni in kateri ne, so nujno potrebne državljanske revizije dolgov. Tako je npr. morda legitimen odpust dolga tistim, pri katerih je ogrožen osnovni življenjski standard, ne pa tudi tistim, ki so posojali denar v želji po velikem dobičku.

Politika prehoda na odrast

V literaturi o odrasti ni konsenza o politikah in političnih strategijah, s katerimi bi se lahko razvile alternativne institucije, prežete z vrednotami odrasti, ter nadomestile trenutne kapitalistične institucije. Prednostne strategije in politične teme obsegajo vse od zdajtopistov, ki se zavzemajo za neplačano delo in si delijo kvazirazredno izkušnjo avtonomnega življenja in proizvodjanja, do obstoječih družbenih gibanj, političnih strank in celo sindikatov. Če v skupnosti odrastnikov obstaja konsenz o čemerkoli, je to prepričanje, da je lahko ta prehod samo posledica različnih strategij in različnih akterjev; da gre za gibanje gibanj, ki bo spremenilo tako vsakdanje prakse kot državne institucije (Demaria in dr., 2013).

D'Alisa in dr. (2013) strategije in akterje odrasti delijo na državljanske in »nepokorne«, pri čemer so kot nepokorni opredeljeni tisti, ki zavračajo delovati kot del oblasti. Med orodji aktivistov odrasti je organizirana nepokorščina, ki vključuje vse, od zasedb zapuščenih zgradb (skvoti) do protestnih shodov proti velikim projektom ali elektrarnam na premog. V to lahko spadajo tudi zasedbe zemljišča s strani brezposelnih ali revnih kmetov brez zemlje. Finančna nepokorščina vključuje dejanja, kot je bila npr. akcija Enrica Durana, znanega aktivista odrasti iz Barcelone, ki je tik pred krizo leta 2008 z najemanjem posojil »razlastil« 39 bank za 492.000 evrov in denar namenil alternativnim projektom, da bi tako izkazal svoje nestrinjanje s špekulativnim kreditnim sistemom.

V nasprotju s tem Latouche (2009) meni, da bo do sprememb prišlo v glavnem prek parlamentarne politike in ukrepov na lokalni ravni. Po njegovem mnenju odrast spada v program levičarskih strank, čeprav se ne zavzema za posebno »stranko odrasti«. Drugi polagajo več upov v družbena gibanja, kot je npr. Indignados (Occupy), za spremembo parlamentarizma v eno bolj neposrednih oblik demokracije, v slogu zborovanj na zasedenih trgih. Tretji spet poudarjajo transformativni potencial nekapitalističnih ljudskih ekonomskih praks na področju izobrazbe, skrbstva, hrane, življenja in proizvodjanja, ki so razumljene kot politične, čeprav se ne dogajajo v arenah, tradicionalno povezanih s politiko, kot so politične stranke, volitve ali parlamenti. Politične so zato, ker izpodbijajo in predstavljajo konkretne alternative dominantnim institucijam kapitalizma in ker jih je mogoče univerzalizirati. Zanimivo je, da prakse gibanja Indignados – protestna sedenja, skupne kuhinje, blagovna izmenjava – nakazujejo vrednote, ki jih izražajo alternativni projekti; gibanje bi lahko šteli kot začetni politični izraz zdajtopistov.

Domneva je, da bo sistemska sprememba v smeri odrasti sledila podobni dinamiki kot druge sistemske spremembe v preteklosti. Kapitalizem je vzniknil iz fevdalizma, kjer so se ustvarjale povezave, najprej med novimi ekonomskimi praksami (podjetja, korporacije, trgovinski sporazumi, banke, investicije), nato pa z institucijami, ki so se razvile v procesu družbenih bojov za podporo tem praksam (odprava monarhij in fevdalnih privilegijev, sprememba skupnih zemljišč v zasebna, liberalna demokracija, zakoni za varstvo zasebne lastnine). Ljudske prakse ter socialne in denarne institucije, obravnavane v tem delu, bi lahko pomenile začetek nove transformacije, ki se bo začela v sistemu sredi najnovejše krize kapitalizma in v času, ko se končuje obdobje rasti in širitve.

Prihodnost odrasti

Prihodnost odrasti je odprta. Potrebne so dodatne raziskave v podporo temeljnim postavkam odrasti, ki so znotraj skupnosti odrasti trdno uveljavljene in pomenijo skupno izhodišče, pa čeprav v akademskem svetu in v javnosti še zdaleč niso splošno sprejete. Med takšne postavke spadajo: nemogoča dematerializacija prek tehnološkega napredka in neizogibnost katastrofalnih podnebnih sprememb v primeru nadaljevanja rasti; vstop razvitih gospodarstev v obdobje sistemske stagnacije, deloma zaradi omejenih virov; in hipoteza, da bo opustitev rasti oživila politike in spodbudila demokracijo v nasprotju s trditvami, da bo zbudila strasti, ki bodo vodile v katastrofo. Nadaljnje raziskave nam lahko pomagajo razumeti, kako se ljudje in države prilagodijo odsotnosti rasti, zakaj nekatere lokalne prakse uspejo, druge pa propadejo ali pa se izgubijo v večinskih praksah, in zakaj – in pod kakšnimi pogoji – bodo omenjene nove institucije dosegle rezultate, ki jih zagovarjajo odrastniki.

Politično vprašanje zadeva družbeno dinamiko, akterje, zaveznitva in procese, ki bodo omogočili prehod na odrast. Ne gre zgolj za intelektualno vprašanje. Družbene spremembe so proces ustvarjanja, ki ga ni mogoče predvideti vnaprej. Akademске raziskave odrasti lahko ponudijo argumente in narative, ki bodo spodbudili politiko prehoda. S predlogi, opisanimi v tej knjigi, je to že narejeno. Vendar pa ni nikakršne potrebe, da bi to ostali edini narativi, če želimo, da odrast ostane živ koncept, ki ne bo zastaral. Lahko uporabljamo samo »surovo« gradivo iz besednjaka odrasti ter nenehno ustvarjamo nove imaginarije in argumente, ki segajo onkraj lažnih dilem, kot npr. »varčevanje proti trošenju«. Nekaj takega poskušamo storiti v zadnjem poglavju (v *Odrast: Besednjak za novo dobo*), kjer oblikujemo novo tezo, ki odrast utemeljuje s konceptom *dépense*.

Prevod: Tadej Turnšek

Literatura

- AMAR, ANDRÉ (1973): La croissance et le problème moral. *Cahiers de la Nef, Les objecteurs de croissance* 52: 133.
- ANDERSON, KEVIN IN ALICE BOWS (2011): Beyond »Dangerous« Climate Change: Emission Scenarios for a New World. *Philosophical Transactions of the Royal Society* 369: 20–44.
- ARIÈS, PAUL (2005): *Décroissance ou Barbarie*. Lyon: Golias.
- BLAUWHOF, FREDERIK BEREND (2012): Overcoming Accumulation: Is a Capitalist Steady-State Economy Possible? *Ecological Economics* 84: 254–261.
- BONAIUTI, MAURO (2014): *The Great Transition*. London: Routledge.
- CASTORIADIS, CORNELIUS (1985): Reflections on 'Rationality' in 'Development'. *Thesis* 10/11: 18–35.
- CASTORIADIS, CORNELIUS (1987): *The Imaginary Institution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- CATTANEO, CLAUDIO, GIACOMO D'ALISA, GIORGOS KALLIS IN CHRISTOS ZOGRAFOS (UR.) (2012): Politics, Democracy and Degrowth. *Futures*, posebna izdaja 44(6): 515–654.
- CONILL, JOANA, AMALIA CÁRDENAS, MANUEL CASTELLS, SVETLANA HLEBIK IN LISA SERVON (2012): *Otra vida es posible: prácticas alternativas durante la crisis*. Barcelona: Ediciones UOC Press.
- D'ALISA, GIACOMO, DAVID BURGALASSI, HALI HEALY IN MARIANA WALTER (2010): Conflict in Campania: Waste Emergency or Crisis of Democracy. *Ecological Economics* 70: 239–249.
- D'ALISA, GIACOMO, FEDERICO DEMARIA IN CLAUDIO CATTANEO (2013): Civil and Uncivil Actors for a Degrowth Society. *Journal of Civil Society* 9(2): 212–224.
- DALY, HERMAN (1996): *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*. Boston: Beacon Press.
- DEMARIA, FEDERICO, FRANÇOIS SCHNEIDER, FILKA SEKULOVA IN JOAN MARTINEZ-ALIER (2013): What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. *Environmental Values* 22(2): 191–215.
- GEORGESCU-ROEGEN, NICHOLAS (1971): *The Entropy Law in the Economic Process*. Cambridge: Harvard University Press.
- GORDON, ROBERT J. (2012): Is U.S. Economic Growth Over? Faltering Innovation Confronts the Six Headwinds. *The National Bureau of Economic Research Working Paper* No. 18315.
- GORZ, ANDRÉ (1980): *Ecology as Politics*. Montréal: Black Rosa Books. Prva objava leta 1977 kot *Écologie et liberté*. Pariz: Galilée.
- GORZ, ANDRÉ (1982): *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism*. London: Pluto Press.
- GORZ, ANDRÉ (V MICHEL BOSQUET) (1972): *Nouvel Observateur, Pariz, 397, 19. junij*. Zapisnik z javne razprave, ki jo je v Parizu organiziral *Club du Nouvel Observateur*.
- GRINEVALD, JACQUES (1974): *L'économiste Georgescu-Roegen: intégrer l'économie dans la problématique énergétique et écologique*. Ženeva: Uni information, Service de presse et d'information de l'Université de Genève.
- GRINEVALD, JACQUES IN IVO RENS (1979): *Demain la décroissance: entropie-écologie-économie*. Lausanne: PierreMarcel Favre.

- HARVEY, DAVID (2010): *The Enigma of Capital*. London: Profile Books.
- HIRSCH, FRED (1976): *Social Limits to Growth*. Cambridge: Harvard University Press.
- HOBBSAWM, ERIC (2011): *How To Change The World: Tales of Marx in Marxism*. London: Little, Brown.
- ILLICH, IVAN (1973): *Tools for Conviviality*, New York: Harper & Row.
- JACKSON, TIM (2009): *Prosperity without Growth*. London: Earthscan.
- KALLIS, GIORGOS, JOAN MARTINEZ-ALIER IN RICHARD B. NORGAARD (2009): Paper Assets, Real Debts: An Ecological-Economic Exploration of the Global Economic Crisis. *Critical Perspectives on International Business* 5(1/2): 14–25.
- KALLIS, GIORGOS, FRANÇOIS SCHNEIDER IN JOAN MARTINEZ-ALIER (UR.) (2010): Growth, Recession or Degrowth for Sustainability and Equity? *Journal of Cleaner Production*, posebna izdaja 18(6): 511–606.
- KALLIS, GIORGOS, CHRISTIAN KERSCHER IN JOAN MARTINEZ-ALIER (2012): The Economics of Degrowth. *Ecological Economics* 84: 172–180.
- KALLIS, GIORGOS, MICHAEL KALUSH, HUGH O'FLYNN, JACK ROSSITER IN NICHOLAS ASHFORD (2013): 'Friday off: Reducing Working Hours in Europe. *Sustainability* 5(4): 1545–1567.
- KOSOY, NICOLAS (UR.) (2013): Degrowth: The Economic Alternative for the Anthropocene. *Sustainability*, posebna izdaja 5(4). Dostopno na: www.mdpi.com/journal/sustainability/special_issues/degrowth (3. oktober 2013).
- LATOUCHE, SERGE (2009): *Farewell to Growth*. Cambridge: Polity Press.
- LATOUCHE, SERGE (2011): *Vers une société d'abondance frugale: Contresens et controverses de la décroissance*. Pariz: Fayard/Mille et une nuits.
- LATOUR, BRUNO (1998): To Modernize or to Ecologize? That's the Question. V *Remaking Reality: Nature at the Millenium*, N. Castree in B. Willems-Braun (ur.), 221–242. London: Routledge.
- LAWN, PHILIP (2005): Is a Democratic–Capitalist System Compatible with a Low-Growth or Steady-State Economy? *Socio-Economic Review* 3(2): 209–232.
- MARTINEZ-ALIER, JOAN, GIORGOS KALLIS, SANDRA VEUTHEY, MARIANA WALTER IN LEAH TEMPER (2010): Social Metabolism, Ecological Distribution Conflicts, and Valuation Languages. *Ecological Economics* 70(2): 153–158.
- MEADOWS, DONELLA H., DENNIS L. MEADOWS, JØRGEN RANDERS IN WILLIAM W. BEHRENS III. (1972): *Limits to Growth*. New York: Universe books.
- MISHAN, EDWARD J. (1967): *The Costs of Economic Growth*. London: Staples Press.
- ODUM, HOWARD T. IN ELISABETH C. ODUM (2001): *A Prosperous Way Down. Principles and Policies*. Boulder: University Press of Colorado.
- SAED (2012): Introduction to the Degrowth Symposium. *Capitalism Nature Socialism* 23(1): 26–29.
- SCHNEIDER, FRANÇOIS, GIORGOS KALLIS IN JOAN MARTINEZ-ALIER (2010): Crisis or Opportunity? Economic Degrowth for Social Equity and Ecological Sustainability. *Journal of Cleaner Production* 18(6): 511–518.
- SEKULOVA, FILKA, GIORGOS KALLIS, BEATRIZ RODRÍGUEZ-LABAJOS IN FRANÇOIS SCHNEIDER (2013): »Degrowth: From Theory to Practice«. *Journal of Cleaner Production* 28: 1–6.
- SKIDELSKY, ROBERT IN EDWARD SKIDELSKY (2012): *How Much is Enough? Money and the Good Life*. New York: Other Press.

WHITEHEAD, MARK (2013): Degrowth or Regrowth? *Environmental Values* 22(2): 141–145.
WILKINSON, RICHARD IN KATE PICHETT (2009): *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York, Berlin, London: Bloomsbury Press.